

't Inschrien

Vereniging Oudheidkamer Twente

In dit nummer onder andere:

- Dr. A.L. van Schelven
- Sterrenwacht 'Coenraad ter Kuile'
- Pater Eijsink? Ja, dát was een man!
- Informatie en landschappen. Zoekt en gij zult vinden?

Colofon

't *Inschrien* is een kwartaalblad van de Vereniging Oudheidkamer Twente.

Doelstelling

Het bevorderen van kennis en inzicht omtrent de culturen van stad en land in Twente, in het bijzonder voor wat betreft archeologie, geschiedenis, natuur en landschap en het streven tot het behoud van de bestaande culturen of overblijfselen ervan.

Redactie

Robert Kemper Alferink (hoofdredacteur), Willy Ahlers, Geert Bekkering, Hilda Ferweda, Jan Hinke en Harry Mulder.

Aan dit nummer werkten mee:

Jan van Alsté, Geert Bekkering, Gerrit Dannenberg, Gerard Hofste op Bruinink, Robert Kemper Alferink, Sophie Visser, Goaitsen van der Vliet en John van Zuidam.

Redactieadres

Bathemerweg 4
7448 PH Haarle
tel. 0548-595724
redactie@oudheidkamertwente.nl

Bestuur

Bernard Westrek, voorzitter
Janny Willemsen, secretaris
Roy Dams, penningmeester
Jan van Alsté, lid
Ernst Jan Krudop, lid
Jan Morsink, lid
Hugo Repelaer van Driel, lid
Theo van Stapele, lid

Secretariaat

secretariaat@oudheidkamertwente.nl
Telefoon: 074- 2914014
Rabobank rek.nr. 12 95 76 379

OKThuis

Stroinksbleekweg 12B
7523 ZL Enschede
Telefoon: 053-4787447
www.oudheidkamertwente.nl
Soos: iedere maandagmiddag 13.30 - 16.30 uur

Het abonnement is bij het lidmaatschap van de vereniging ingesloten. Lidmaatschap van de vereniging kost 26.00 euro per lid, met partner 31.50 euro, jeugdleden tot 21 jaar 10 euro.

Losse nummers zijn voor 5 euro verkrijgbaar bij het secretariaat en op de soomsdaggagen.

Nieuwe kopij moet uiterlijk 01 januari 2014 bij de redactie zijn. Richtlijnen voor publicatie zijn te vinden op de website.

Publicatie of overname van artikelen, geheel of gedeeltelijk, is toegestaan mits de bron wordt vermeld.

Donatie, schenkingen en sponsoring:
schenkingen@oudheidkamertwente.nl

Een inschrien is een klein verborgen vakje in een tuugkist waarin men kostbare voorwerpen bewaarde.

Druk: Drukkerij Veltmann B.V., Enschede

ISSN 1875-2659

Inhoud

Dr. A.L. van Schelven: 'Geschiedenis is een debat zonder einde' Robert Kemper Alferink	3
Sterrenwacht 'Coenraad ter Kuile' Geert Bekkering	8
Landelijke bouwkunst in Twente Jan van Alsté	11
Wat schrijf dat blijf (12) Goaitsen van der Vliet	12
Pater Eijnsink? Ja, dát was een man! Haaksbergs missiewerk in Suriname in het voetspoor van Peerke Donders Gerard Hofste op Bruinink	14
Klankbordgroep Twente ontmoet haar 'binnenring' in het veld John van Zuidam	18
Onderlinge verdeeldheid en het dialect zijn typisch Twents <i>De Vrije Republiek Twente</i> Gerrit Dannenberg	19
Column: Wat doen we hier eigenlijk? Robert Kemper Alferink	20
Informatie en landschappen: 'Zoekt en gij zult vinden' Sophie Visser	21

Nieuwe leden

Dhr. W. Schreurs, Enschede
Dhr. H. Mulstege, Enschede.

Foto omslag: De jonge pater G.J.R. Eijnsink uit Haaksbergen, die tientallen jaren als missionaris in Suriname heeft gewerkt.

Dr. A.L. van Schelven: 'Geschiedenis is een debat zonder einde'

Robert Kemper Alferink

Nout van Schelven werd bijna een eeuw oud. Het was fabrikant John Ledeboer die hem naar het Twentse land haalde. Hoewel gepromoveerd als maritiem historicus werd Van Schelven een autoriteit op het gebied van de Nederlandse textielgeschiedenis. Twee jaar geleden werd hij door Geert Bekkering en mij geïnterviewd. De bedoeling was om het te publiceren op 26 december 2013, zijn honderdste verjaardag. Op 5 april 2013 overleed dr. A.L. van Schelven op 99-jarige leeftijd. Het artikel verschijnt nu als herinnering aan Van Schelven, bij zijn honderdste geboortedag.

Rotterdam

Geboren in Rotterdam, afkomstig uit een patriërs-geslacht van advocaten en predikanten, was het voor Nout van Schelven niet vanzelfsprekend, dat zijn loopbaan zich grotendeels zou afspelen in Twente in de textielindustrie. Na een studie geschiedenis aan de Vrije Universiteit in Amsterdam werd hij in september 1942 voor een jaar aangesteld als leraar aardrijkskunde op de Rijks- en Christelijke HBS in Dordrecht. Van Schelven vertelt: 'Na de Tweede Wereldoorlog, een voor mij ingrijpende periode, kuurde ik vanwege een TBC-aandoening een jaar lang in Zwitserland. Toen ik in 1946 weer terugkwam in Nederland vroeg mijn broer Bas mij om naar het Weldam bij Goor te komen. Hij werkte daar als rentmeester. Zo kon ik nog een maandje acclimatiseren. Jaren daarvoor had ik al eens een paar dagen in Carelshaven bij Delden gelogeed. Het verblijf op Weldam was desondanks mijn eerste échte kennismaking met Twente.'

Nout van Schelven, Joop Raymakers en John Ledeboer voor het kantoor van Drukkerij Smit in Hengelo.

Van Schelven keerde terug naar Rotterdam: 'Ik werd directeur van het Instituut voor de Rijpere Jeugd, een instantie die zich bezig hield met de Rotterdamse probleemjeugd van toen. Voor een historicus klinkt dat misschien wat raar, maar tijdens mijn studie was ik secretaris van de Nederlandse Christelijke Studentenvereniging geweest. In ieder geval, kort daarvoor was ik getrouwd en een vaste baan was onontbeerlijk.' Het werk vroeg nogal veel van Van Schelven en daarnaast had hij ook nog een academische promotie in het vooruitzicht: 'De titel van het boekje luidde: *Philips van Almonde, admiraal van de gecombineerde vloot 1644-1711*. Het kostte in de naoorlogse tijd nogal wat moeite het gedrukt te krijgen, maar het lukte zelfs er een handelseditie van te maken.'

Stichting Aanzien Textielvak

'Na de Tweede Wereldoorlog kwamen de sociale, economische en technologische aspecten van de Twentse textiel moeizaam vooruit. Het op

Nout van Schelven, derde links, tijdens een bespreking voor Spil en Spoel, 1953.

Impressie van Spil en Spoel-tekenaar H. Focke van de werksfeer op Telgen 13, het kantoor van Stichting Textielvak.

gang krijgen van de productie was immers de eerste prioriteit. Desondanks ontstond al snel de behoefte om tot doorontwikkeling te komen. Dat was dan ook de reden dat ik gevraagd werd om directeur van de Stichting Aanzien Textielvak te worden.' Voor Van Schelven en zijn vrouw Carla betekende dat een grote verandering in hun leven: 'Ik werd benaderd door John Ledeboer van Spinnerij Oosterveld uit Enschede. Vaag kende ik hem nog uit de tijd van het verblijf op Weldam. Hij vroeg mij of ik eens wilde praten over een plan van een aantal Twentse textiel-fabrikanten. Op 1 juni 1950 kwam ik definitief richting Twente.'

Op dat moment was het lastig om voldoende én goed geschoolde arbeidskrachten te vinden. Dat was dan ook het eerste doel van de stichting, aldus Van Schelven. Ofwel: 'een organisatie opzetten om het tekort aan arbeidskrachten, waarmee de regionale textielindustrie in de naoorlogse jaren worstelde, structureel aan te pakken. [...] Ook speelde de textielaversie bij dit alles een rol, een gevolg van de vooroorlogse arbeidsverhoudingen en de langdurige stakingen in het begin van de jaren dertig.'

Toen de fabrieken in de jaren '50 weer volop draaiden, nam de internationale concurrentie

toe. Van Schelven: 'Er was niet alleen concurrentie vanuit het buitenland, ook waren de lonen in de textielindustrie relatief hoog. Voor de oorlog stelde econoom Jan Wisselink al: de productiecapaciteit in Europa is te groot. De Organisatie voor Europese Economische Samenwerking herhaalde dat nog eens na de oorlog. Textiefabrieken waren te groot, moesten inkrimpen of juist innoveren. In de Wederopbouwtijd werd dat nauwelijks gezien.' In de achttien jaar dat Van Schelven directeur was van Stichting Aanzien Textielvak veranderde de textielindustrie ingrijpend: 'Daarom werd [steeds meer] aandacht gevraagd en gegeven voor zaken als voorlichting in het bedrijf, opleiding van arbeiders en bazen en voor bedrijfsorganisatorische begrippen als human relations.'

'In 1951 kwam er voor mijn vrouw en mij een huis beschikbaar, aan de Grundelweg 4 in Hengelo. Mijn vrouw en kinderen, die bij gebrek aan fatsoenlijke huisvesting in Rotterdam waren achtergebleven, kwamen spoedig over. Het eerste halfjaar werkte ik voor Stichting Textielvak nog vanuit huis. Januari 1952 kwam er kantoorruimte beschikbaar bij drukkerij Smit, eveneens in Hengelo. Zij drukten ook het tijdschrift Spil en Spoel, dat door Stichting Textielvak werd uitgegeven en waarvan ik de redactie overnam.'

Daar bleef het voor Van Schelven niet bij: 'Daarnaast werd ik per 1 september 1951 benoemd tot leraar aan de Hogere Textielschool (HTS) en ook aan de bazencursus van de Textielavondschool. Mijn opdracht was lessen te geven in personeelsbeleid, in feite een mengelmoes van bedrijfspsychologie, arbeidssociologie en boerenverstand.' Dat werd hem niet door alle fabrikanten in dank afgenomen: 'Een van de fabrikanten reageerde eens richting mij: "U moet de arbeiders niet teveel cajoleren [naar de mond praten, red.]" Niet iedereen kon even goed wennen aan de veranderende sociale verhoudingen.'

Hengelo en Enschede

Beroepsmatig hield Van Schelven zich vooral bezig met de toekomst van de textielindustrie. Zijn achtergrond als historicus verloochende hij desondanks niet: 'Als je ergens komt, moet je je

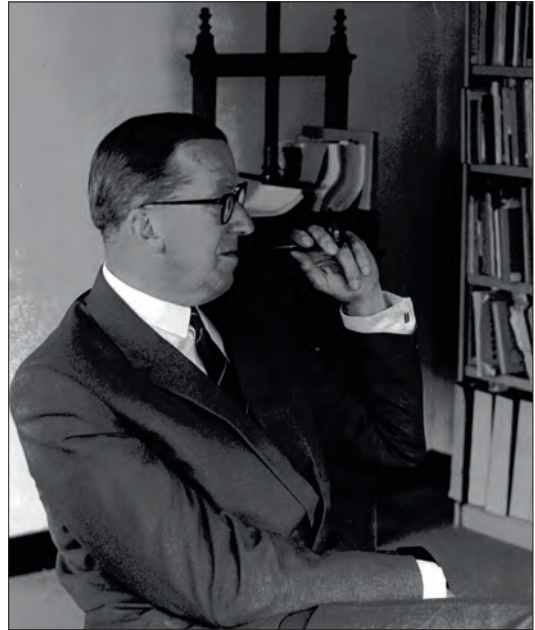
verdiepen in de omgeving. Dus verdiepte ik me ook in Hengelo en de rest van Twente. In 1966 publiceerde ik het boek *Hengeler Wind*, over de ontwikkeling van het industrieel klimaat van Hengelo. Daarin heb ik geschreven dat Hengelo een dorp zonder geschiedenis was. Dat was een grote fout. Ieder dorp of stad heeft een geschiedenis. Desondanks ben ik er nooit door iemand op aangesproken.’

Het verschil tussen Hengelo en Enschede werd Van Schelven langzaam maar zeker duidelijk: ‘De standsverschillen in het ijzer [de machinefabrieken, red.] zijn kleiner. Daar waren meer hoger opgeleiden: universitair geschoold, ingenieur. Bij Van Heek & Co. had in totaal misschien maar drie of vier man gestudeerd. Fabrikanten hadden in Enschede andere gevoelens en gedachten over arbeiders dan in Hengelo. Als Enschedeërs vroeger naar het westen gingen, deden ze de pet af bij de binnenkomst in Hengelo. Nadat men de stad uitging, ging de pet weer op. Desondanks heeft Enschede altijd de grote broer van Hengelo gespeeld. Ik was een groot voorstander van de Twentestad, nu wat minder, maar er kan in ieder geval veel meer samengewerkt worden dan er nu gebeurt.’

Stichting Textielgeschiedenis

‘Voor de Twentedag in 1952 vroeg Adriaan Buter mij een lezing te houden over de Twentse textiel,’ vertelt Van Schelven. ‘Ik constateerde in die lezing dat de Twentse textielgeschiedenis ná 1873 op dat moment een witte vlek was in de Twentse geschiedschrijving. De hierop volgende discussie leidde ertoe dat men een Werkgroep Textielgeschiedenis oprichtte, die al spoedig in een stichting werd omgezet. Dick Jordaan en Bernard Sluyk waren jarenlang voorzitter respectievelijk secretaris; ik was tweede voorzitter.’

Kort daarna verscheen de eerste uitgave van *Textielhistorische Bijdragen*. Inmiddels zijn er 52 jaarboeken verschenen. Zijn de lacunes van toen inmiddels ingevuld? Van Schelven: ‘Geschiedenis is een debat zonder einde. Nu heeft men in de *Textielhistorische Bijdragen* veel aandacht voor producten en mode. Daarvoor heeft lange tijd de sociale kwestie aandacht gehad. De werkelijke technische en economische onderwerpen komen echter nauwelijks nog aan

Nout van Schelven op kantoor, 1965.

de orde. Denk bijvoorbeeld aan de introductie van de weefgetouwen die automatisch spoelen wisselden, uitgevonden rond 1906. Daar is nog niet veel over gepubliceerd.’

Het Twents-Achterhoeks textielmuseum, geopend in 1965, was ook door de Stichting Textielgeschiedenis geïnitieerd. Eerst was het gevestigd in de Blijdenstein-villa aan de Boulevard 1945 in Enschede, later verhuisde men naar het gerenoveerde fabrieksgebouw van Spinnerij Gebrs. Jannink: ‘De leiding van het museum en in haar gevolg ook het bestuur, voerde een geheel eigen beleid, waarbij het textielaspect steeds meer naar de achtergrond werd gedrukt. Misschien hing dit samen met de feit dat het officiële Enschede nog niet in het reine is gekomen met zijn textielverleden en het daarom bij voorkeur negeert.’ Van Schelven is net zo duidelijk over de sluiting van Museum Jannink: ‘Ze hebben niet opgelet bij TwentseWelle. Daar is zowat niets van de textiel terug te vinden.’

Onderneming en familisme

Als de teloorgang van de Twentse textiel ter sprake komt, oppert Van Schelven: ‘Wanneer moet je overschakelen van een familiebedrijf, naar een NV met derden aan het roer? Frederik van Heek is misschien wel degene die het

Bernard van Heek en Marguerite Sickinghe feliciteren prof. A.L. van Schelven na zijn oratie, 10 januari 1974.

fenomeen familisme in Twente heeft “uitgevonden”, maar het was er al lang. Het speelt in alle familiebedrijven die langzamerhand multinationals zijn geworden. Het is erg moeilijk om te bepalen wanneer je er buitenstaanders bij moet halen. Dan moet je eerst je eigen tekortkomingen zien.’

A.L. van Schelven illustreert zijn stelling met een voorbeeld: ‘Begin negentiende eeuw waren er geen opleidingsfaciliteiten, geen beurzen, geen vakschool of literatuur. Men was altijd van de overlevering vanuit de familie afhankelijk.’ Nieuwe kennis van buitenaf kwam daardoor moeilijk bij sommige fabrikanten binnen: ‘Rond 1950 was Bram Ledeboer lid van de directie van Van Heek & Co. “Meneer Bram” noemden ze hem. Hij wilde niets weten van singel aangedreven getouwen. Tijdens een vakantie van meneer Bram heeft iedereen verschrikkelijk hard moeten werken, maar na zijn vakantie was alles omgebouwd tot dergelijke getouwen. Hij heeft er nooit iets over gezegd.’

Over de sociale kwestie besluit Van Schelven: ‘Winst was het belangrijkste, de arbeider had je nodig. Die moeten echter wel goed behandeld worden, net als een paard goed eten moet krijgen, anders trekt ‘ie niet.’

Technische Hogeschool Twente

Van Schelven bleef tot 1968 werkzaam voor de Stichting Textielvak: ‘In deze tijd, waarin het voortbestaan van bedrijven en de werkgelegenheid van velen op het spel stonden, kon niet vol-

staan worden met louter public-relations activiteiten.’ Van Schelven kwam uiteindelijk goed terecht. Hij werd benaderd vanuit de Technische Hogeschool Twente (THT) om er geschiedenis-onderwijs te verzorgen: ‘Het zou in het bijzonder gaan om onderwijs en onderzoek in de geschiedenis van de techniek, vooral met de bedoeling het historisch besef van de toekomstige ingenieurs te bevorderen.’ Ook hier had prof. Van Schelven een nieuw vakgebied om grotendeels zelf naar eigen inzicht in te richten: ‘Geschiedenis van de techniek was in Nederland een vrijwel onbekend begrip; onder historici helemaal. Een enkele ingenieur of wiskundige had zich beziggehouden met de geschiedenis van zijn vak, maar die nauwelijks in een ruimer historisch kader geplaatst.’ Ruim tien jaar bleef Van Schelven bij de THT werkzaam. ‘Na dit afscheid,’ vertelt prof. Van Schelven, ‘logeerden wij op uitnodiging een week op Zonnebeek, het landgoed van de Edwina van Heek Stichting. En toen was de vraag, wat nu?’

In het koetshuis van Zonnebeek

‘Bernard van Heek, van De Weele, heeft gezegd: “Van Heek & Co. moet eigenlijk Ledeboer & Co. heten.” Zij hadden immers het meeste kapitaal ingebracht.’ Als de Van Heeks opnieuw ter sprake komen, begint Van Schelven te glimlachen. Hij vertelt bevlogen verder: ‘Bij Van Heek & Co. zaten drie man op kantoor die zich enkel bezig hielden met het beheer van het familiekapitaal. Denk aan afhandelingen na overlijden, splitsing van kapitaal en de inbreng van erflaters die geen fabrikant werden. Die laatste categorie moest weer een jaarlijkse winstuitkering toebedeeld krijgen. Frederik van Heek zei eens dat Van Heek & Co. meer op een beleggingskantoor leek dan op een industriële onderneming.’

Bij de liquidatie van Van Heek & Co. – een van de weinige fabrieken die niet failliet ging maar de onderneming louter stopzette – werd het plan opgevat om te komen tot een integrale geschiedschrijving van het bedrijf sinds de oprichting in 1859 tot de liquidatie: ‘Om dit mogelijk te maken brachten de aandeelhouders [...] een fonds bijeen in een afzonderlijke stichting. Mij werd (in 1979) gevraagd het werk op me te nemen en ik ging graag op dat verzoek in. Het

betekende weer werken in het vak aan een nauw omschreven project van beperkte duur; ideaal voor een gepensioneerde.’ Van Schelven kreeg kantoorruimte in het koetshuis op landgoed Zonnebeek. Ondersteund door Bernard van Heek, voorzitter van de Stichting Edwina van Heek, werd het bedrijfsarchief stukje bij beetje ontsloten. In 1984 mondde het uit in het boek *Onderneming & Familisme*. Zo’n dertig jaar later blijkt Van Schelven nog goed enkele stereotype eigenschappen van de verschillende families te kunnen aangeven: ‘Dat familiegevoel hadden de Van Heeks wel heel sterk. Desondanks was de tweedeling Van Heek & Co. versus Schuttersveld duidelijk merkbaar. Een Ledeboer zei eens tegen mij: “Die Van Heeks van Van Heek & Co. zijn anders dan die van Schuttersveld, wat boerser.” In die van Schuttersveld, daar zit Ter Kuile bloed in.’

Emeritaat

Na het afronden van zijn werkzaamheden voor de Stichting Edwina van Heek richtte A.L. van Schelven zich weer op andere activiteiten. Door Bernard van Heek werd hij binnengehaald bij de Stichting Twickel. Van Schelven’s belangrijkste werk daar was de inventarisatie van het archief van Twickel. Die inventarisatie was vastgelopen door de ongestructureerde aanpak en van Schelven hielp mee bij het vlottrekken ervan. De inventarisatie van het archief was in 1993 gereed. Daarnaast wijdde hij zich aan een genealogie van de familie *Van Twickelo*. Na zijn levensverhaal geschreven te hebben in *Weefsel van herinneringen* bracht Van Schelven nog een boekje uit over de Hengelose wijk Grundel waar hij en zijn vrouw meer dan vijftig jaar hebben gewoond. Op hoge leeftijd verhuisden zij naar Serviceflat het Lindenhof in Enschede. Daar werkte hij aan een artikel in *n Slipesteen* over de geschiedenis van dat stukje grond, via steenbakkerij, en restaurant naar serviceflat. Je moet je immers verdiepen in de omgeving waar je terecht komt. Aan het eind van het gesprek haalt Nout van Schelven het fenomeen van de overschep aan. In de Tweede Wereldoorlog kreeg iedereen aan tafel één schep te eten. Als er dan nog wat over was, kreeg iemand dat op zijn beurt, iedere dag weer een ander:

Het huis van Nout en Carla van Schelven aan de Grundelweg in Hengelo.

‘Iedereen wist wie er die dag aan de beurt was.

Ik leef nu, sinds de oorlog, van de overschep.

In de oorlog was het een recht, nu is het een gave.’

Met dank aan de familie Van Schelven.

Weefsel van herinneringen

Onder de titel *Weefsel van herinneringen* heeft Nout van Schelven in 2001 zijn levensverhaal op papier gezet.

Belangstellenden kunnen het raadplegen bij de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag of de Universiteitsbibliotheek van de Universiteit Twente. Inmiddels heeft de familie Van Schelven een tweede druk uitgebracht. Deze is te bestellen via www.lulu.com.

Sterrenwacht ‘Coenraad ter Kuile’

Geert Bekkering

Vanaf 20 december is er in TwentseWelle een expositie over de geschiedenis van de astronomie in Twente. Die begint met Coenraad ter Kuile (1781 – 1852), textielfabrikant, werktuigbouwkundige, bierbrouwer en ‘knutselaar’. Sterrenkunde had zijn bijzondere belangstelling. Hij bouwde in zijn huis een tellurium, een model waarmee de bewegingen van de planeten om de zon te zien zijn. Het was zo beroemd dat koning Willem II er naar kwam kijken. Vooral na 1900 trok de sterrenkunde een bredere belangstelling en zeker vanaf 1960 speelt Twente daarin een duidelijke rol.

Gekeperde bombazijnen

De fraaie zonnewijzer van Coenraad ter Kuile aan de zuidmuur van de Grote Kerk in Enschede heeft de stadsbrand van 1862 overleefd maar zijn veel beroemdere tellurium helaas niet. Coenraad ter Kuile was de ‘zoon’ in de firma van Engelbert ter Kuile en Zoon, die ‘gekeperde en ongekeperde bombazijnen’ maakte. Dat is een weefsel uit linnen en katoen, de voorloper van de spijkerstof (jeans) en ook altijd met indigo blauw geverfd. Hij woonde net buiten de Espoort (toen nog Gronausestraat) in Enschede en hij dreef tevens de bierbrouwerij, azijnfabriek en rozijnenmakerij ‘De Haan’ in het ‘Oaldste Hoes’, vlakbij aan de Veenstraat (ca. 1825-1852). In 1808 overleed vader Engelbert en nam Coenraad de firma over. Toen Coenraads oudste zoon Engelbert het bedrijf van hem overnam, kon hij zich helemaal aan zijn technische uitvindingen wijden, want techniek en sterrenkunde hadden zijn bijzondere belangstelling. Hij bouwde naar eigen ontwerp instrumenten voor wetenschappelijk onderzoek, industrie en scheepvaart. In zijn huis en daarachter stond het er vol mee.

Tellurium uit het “National Inventory of Scientific Instruments” van Charles Mollan, Royal Dublin Society.

Planetarium, vervaardigd door Georg Adams in Londen, ca 1770. Het planetarium werd in 1775 door Sir Richard Neville geschonken aan de bibliotheek van Genève. Het maakt thans deel uit van het Musée d'histoire des sciences in Genève.

Hij bedacht vernieuwingen aan het weefgetouw, ontwikkelde de naadloze brandslang (dus het rondweven) en bouwde een perfect tellurium.

Ingenieur zonder titel

Coenraad heeft in zijn fabriek vele vernieuwingen aangebracht. Zo sloeg hij voor zijn textiel-fabriek en brouwerij een zogenaamde Artesische put – in samenwerking met W.C.H. Staring – aan de Korte Steeg (nu Deurningerstraat) die voor voldoende water moest zorgen. Zijn put achter het Oaldste Hoes leverde in de droge zomer van 1890 nog voldoende water voor de hele omgeving. Toen hij een specialist in boringen was geworden, werd hem gevraagd in Losser naar Bentheimer zandsteen te boren. Dat lukte heel goed, maar de winning bleek niet rendabel. Coenraad verzamelde weerkundige gegevens voor W. Wenkenbach van de Koninklijke Militaire Academie in Breda, waardoor het weerkundig inzicht breder werd. En hij vond bijvoorbeeld

een stabilisator uit, waardoor de schoepen van een raderstoomboot veel effectiever werkten.

Tellurium

Als autodidact op het gebied van astronomie bereikte Coenraad ter Kuile een uitzonderlijk hoog niveau. Zijn *tellurium mèt lunarium* (dus inclusief de beweging van de maan om de aarde) kon zich zeker meten met het *planetarium* van Eise Eisinga in Franeker. Een planetarium is in wezen hetzelfde als een tellurium, maar de planeten hangen bij het planetarium aan het plafond.

Coenraad was in de astronomie een leerling van Lambertus Nieuwenhuis (1741-1828), ook autodidact en ook textielfabrikant. Eise Eisinga (1744-1810) was als patriot gedwongen uit Franeker te vertrekken en vestigde zich tijdelijk in Steinfurt en Gronau. Hij logeerde ook lang bij Lambertus Nieuwenhuis aan de Marktstraat in Enschede. Toen er in 1795 een Bataafse Republiek kwam, kon hij weer terug naar Franeker. Lambertus Nieuwenhuis bouwde op aanwijzingen

van Eise Eisinga aan de Marktstraat een planetarium, dat ook verloren ging in de stadsbrand van 1862. Coenraad ter Kuile leerde veel over de astronomie van Nieuwenhuis. Zijn tellurium was een zeer gecompliceerd apparaat. J.J. van Deirse beschrijft dat het door een slingeruurwerk in beweging werd gebracht. Het bestond uit een tafel waarop in het midden de zon stond. Onder de tafel zaten de vele honderden raderen en radercombinaties. De planeten hadden hun niet-cirkelvormige loop om de zon; en de maan om de aarde. De horizon was verstelbaar en de verschillende gegevens kon men direct op het tellurium en lunarium aflezen. Er was een wijzer voor de maans- en zonsverduisteringen, voor de precieze datum, voor de sterrentijd en de middelbare tijd enz.. Coenraad werkte er aan van 1817-1824.

Planiserium en jovilabium

Coenraad bezat ook een *planiserium*, wel *hemelsplein* genoemd, een grote draaibare sterrenkaart, met een zon die dagelijks voortloopt langs

Brandspuit, voorzien van een brandslang zonder naad. Gebouwd in 1835, afkomstig uit blekerij Ten Cate in Eibergen. Collectie Oudheidkamer Twente.

zijn *ecliptica* en van maand tot maand in een volgend teken van de dierenriem komt. Dat toestel zat aan de muur van de woonkamer, met de aandrijvende klok op de gang. In zijn kamer was ook een *jovilabium*, een instrument dat de loop van de vier manen van Jupiter voorstelt. In die tijd waren nog maar vier van de zestien manen van Jupiter bekend.

Raadspensionaris Gijsbert Karel van Hogendorp is de eerste, die in 1819 in zijn reisverslag beschrijft dat hij het wonder van Enschede heeft bezocht. In 1830 leende ter Kuile het instrument uit voor een tentoonstelling in Brussel, maar vanwege de Belgische opstand duurde het tot 1836 eer hij het terugkreeg. In 1842 bezocht koning Willem II het instrument. Tien jaar na Coenraads dood, vergingen al zijn fraaie apparaten en het planetarium van Nieuwenhuis in de vlammenzee van de stadsbrand.

Toen er in 1969 een sterrenwacht kwam op de zolder van het Natuurmuseum aan de Tromplaan, werd dat terecht naar Coenraad ter Kuile genoemd. Die sterrenwacht zit sinds 2008 op de TwentseWelle, waar vanaf 20 december de tentoonstelling over Twentse astronomie te zien is.

Twentebreed

Antonius Jacobus van Deirse (1823-1896) promoveerde in 1846 op het bepalen van de baan van de komeet Da Vinco. Daarna werd hij leraar in Enschede. Zijn zoon J.J. van Deirse zou de bekende regionale historicus worden. Van Deirse senior verzamelde in 1886 een groep belangstellenden in de weer- en sterrenkunde om zich heen, onder wie textielfabrikant (Jan) Bernard Scholten, wiens sterrenkijker nog in de sterrenwacht gebruikt wordt. Ook bij het Enschedese Natuurmuseum waren al vanaf 1930 mensen in sterrenkunde geïnteresseerd. Een afdeling Twente van de Nederlandse Vereniging voor Weer- en Sterrenkunde werd al in 1943 opgericht. Met directeur G.M. Roding als initiator werd er op het dak van het Natuurmuseum in 1969 een koepel geplaatst, waarna de vereniging sterk groeide. De lancering van satellieten, de ruimtereizen en de belangstelling voor Ufo's deden de vereniging verder groeien. In het nieuwe museum TwentseWelle, waarin ook het Natuurmuseum is opgenomen, is in 2008 een

observatorium ingericht.

Ondertussen had Hennie Gosemeijer uit Dene-kamp al in 1964 zelf een sterrenkijker gebouwd en in 1966 een sterrenwacht. In 1972 kwamen jonge onderzoekers waarnemingen bij hem doen. Er kwamen steeds meer mensen, waarvoor zijn gebouwtje in 1974 als Volkssterrenwacht wordt opengesteld. In 1981 volgde een forse uitbreiding, waardoor veel met groepen gewerkt kon worden. In 1991 begon de verplaatsing naar Lattrop, waar nu een prachtig centrum staat. Cosmos Sterrenwacht & Planetarium in Lattrop, een publiekscentrum dat jaarlijks 15.000 bezoekers ontvangt. Cosmos heeft een van de grootste publiekstelescopen van Nederland en een sterrentuin aan de Dinkel, met het historische observatorium van Gosemeijer. Sinds enkele jaren is er naast een nieuwe telescoop ook een nieuw en groter planetarium. Er is een uitgebreid programma voor cursussen en een grote groep enthousiaste mensen, die in samenwerking met het Twents Techniekmuseum HEIM in Hengelo, heel educatief bezig zijn. In het afgelopen jaar is er in het bezoekerscentrum van Staatsbosbeheer te Nijverdal een nieuw observatorium met planetarium gerealiseerd dat wordt beheerd door de mensen van de sterrenwacht Hellendoorn.

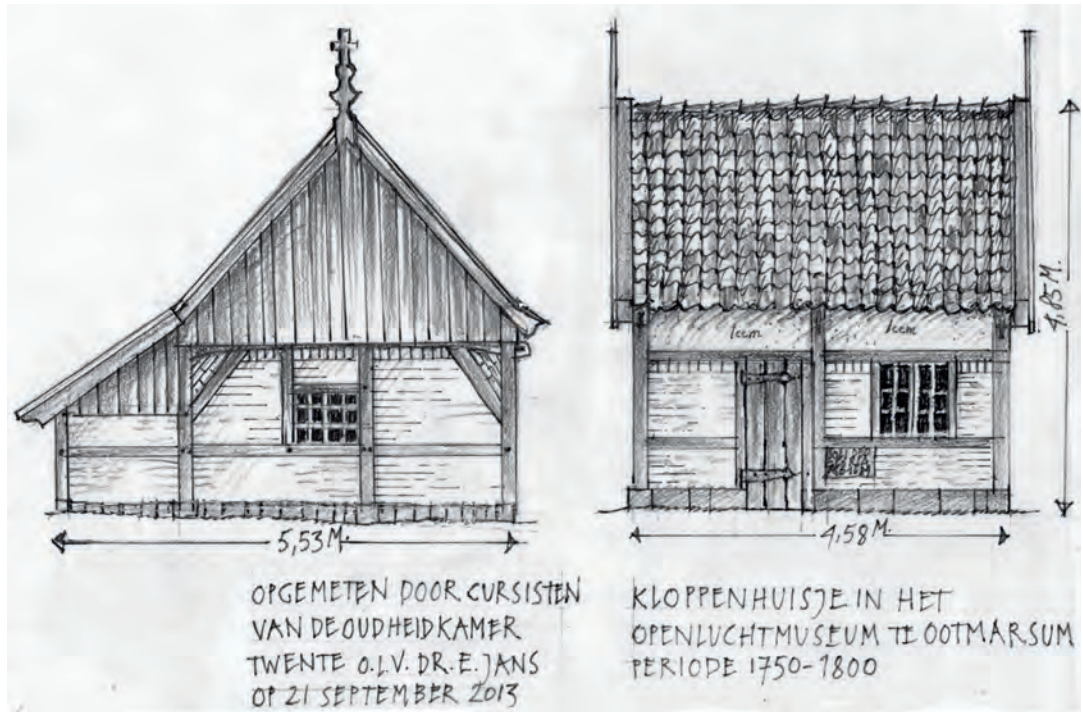

Sterrenwacht "Coenraad ter Kuile" op de toren van Museum TwentseWelle.

Dit artikel is gebaseerd op het boekje 'Sterrenwacht Coenraad ter Kuile' door Jan Thijink en Hans Diphooorn. Het boekje is verkrijgbaar in Museum TwentseWelle waar het gepresenteerd is op 19 december 2013 ter gelegenheid van de opening van de tentoonstelling over Coenraad ter Kuile.

Cursus landelijke bouwkunst in Twente

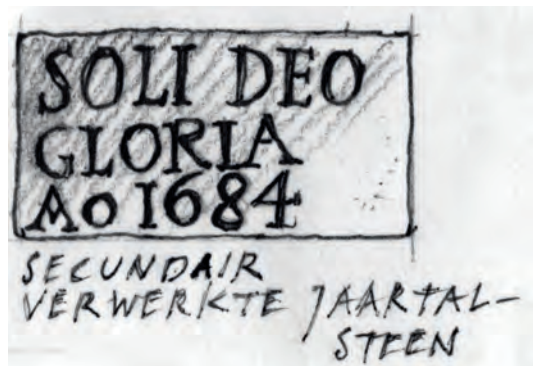
Jan van Alsté

Deze tekeningen, van een kloppenhuisje, zijn het resultaat van het werk van een groepje leden van de Oudheidkamer. Op 21 september bezochten zij het Openluchtmuseum in Ootmarsum, waar dit huisje staat. Een aantal cursisten van Everhard Jans heeft het gebouwtje als praktijkoefening opgemeten als afsluiting van de Cursus Landelijke Bouwkunst, die door de Oudheidkamer Twente was georganiseerd.

Het Openluchtmuseum in Ootmarsum bevat veel historische panden, soms voorzien van bruiklenen van de Oudheidkamer Twente. De aandacht van de cursisten ging in de eerste plaats echter uit naar de bouwkundige details.

Gastheer Rob Meijer vertelde enthousiast over het project Heeren en Boeren en de initiatieven om de voormalige commanderij van Ootmarsum weer op te bouwen. Het museum wordt grotendeels gerund door vrijwilligers en ontvangt meer dan 30.000 bezoekers per jaar.

De Oudheidkamer Twente beoogt in de komende jaren een excursie naar Ootmarsum te organiseren.

Wat schrif dat blif (12)

Goaitsen van der Vliet

Op 20 september was het dan zo ver. Eindelijk, kan ik wel zeggen. Na drie jaar opbouwfase ging de Twentse Taalbank 'lös', oftevel, in goed Nederlands, 'online'. De openingshandeling werd rond 17:48 uur verricht door Overijssels gedeputeerde Hester Maij voor een gemengd gezelschap in hotel Carelshaven in Delden. Ruim drie kwartier later dan gepland, maar dat mocht de pret niet drukken. Er was een levendige bijeenkomst aan voorafgegaan.

Nadat Oudheidkamer-voorzitter Bernard Westrek de ongeveer zestig aanwezigen had welkom geheten, een korte beschrijving van het project had gegeven en subsidiegevers, vrijwilligers en andere betrokkenen had bedankt, was het mijn taak om de nieuwe 'webstee' in te leiden met een niet te technisch verhaal. De zoek- en weergavemogelijkheden heb ik dan ook niet besproken, maar alleen maar gebruikt om een inhoudelijk verhaal te illustreren. Een verhaal over onze vijf hoofdtaken (zie aflevering 2 tot 5) aan de hand van voorbeelden uit de driehonderd grote en kleine aanwinsten die we tot nu toe konden inschrijven. Een paar schenkingen kregen wat extra aandacht, waarbij de aanwezige 'schenkers' al dan niet spontaan het woord voerden. Aanstekelijk was het vuur waarmee zij hun schrijvende vader of grootvader schilderden of citeerden. Inspirerend was ook, dat de Twentse Taalbank duidelijk in een behoefte blijkt te voorzien: als centrale, duurzame plek waar ieders bijdrage aan de Twentse taal- en letterkunde voor het nageslacht wordt bewaard en toegankelijk is. Het vertrouwde adres dat we natuurlijk graag willen zijn. Drie 'grote schenkers' waren uitgenodigd om een korte bijdrage aan de bijeenkomst te leveren.

Johanna Mutter las enkele gedichten van haar vader Bert Mutter (1911-1983), in kleine Twentse kring nog bekend van de bundels *Wat sas as dös was kaans* (1976) en *'t Krekkeltrumke* (1982). Vrijwel niemand weet, dat hij in veertig jaar tijd meer dan tweehonderd deels Twentstalige revues en andere avondvullende voorstellingen schreef en regisseerde, van *Allô Jannaô* in Haaksbergen (1950-1979) tot de *Zomerse revue* (1956) ter gelegenheid van de VIVA-feesten in het Volkspark in Enschede. Zijn naam komt in

enkele recente artikelen in *n Sliepsteen* over revues in Enschede niet eens voor.

Elly Romanyak-Meuris droeg voor uit het werk van haar vader Lex Meuris, alias Graads, met afstand de meest productieve dichter van Twente (zie aflevering 10). Twee vrijwilligers van de Taalbank schreven tot nu toe ruim 750 van zijn gedichten in, maar volgens zijn dochter moeten er nog meer zijn. Leuk om te vermelden is, dat zij ondertussen naar aanleiding van onze contacten Twentse verhalen is gaan schrijven en publiceren.

Als derde kreeg de Rossumer oud-onderwijzer Hennie Engelbertink het woord, als bezorger van zo'n 250 uur aan geluidsopnames, de meeste in of over de streektaal, vaak zelf gemaakt vanaf 1968. Hij was een van de oprichters en secretaris van de Kreenk vuur de Twentse Sproak, maakte dialectprogramma's voor de regionale omroep en stuitte op veel weerstand bij zijn pogingen de streektaal een serieuze plek in het basisonderwijs te geven. Hij heeft zich altijd sterk gemaakt voor de kwaliteit, het aanzien en het maatschappelijk gebruik van het Twents. Volgens sommigen, bang voor 'Friese toestanden', wel eens wat té sterk. Nu bleek, dat zelfs hij de hoop op het voortbestaan van het Twents als omgangstaal was verloren: *Ik heb vrower dacht, dat t dialekt beholdn blif. Mer verget t mear: et geet vort.* Engelbertink kreeg de gelegenheid een favoriet geluidsfragment uit zijn verzameling te laten horen. Vanwege het prachtige, authentieke en literaire taalgebruik koos hij voor een deel van een preek van pastoor H.G. Booijink uit Mander, opgenomen op 26 april 1986 tijdens een dialectdienst in Denekamp. Eens te meer bleken schoonheid en vergankelijkheid alles met elkaar

te maken te hebben. De hele preek is te beluisteren op de site van de Twentse Taalbank.

Door het uitlopen van het programma werd de officiële openingshandeling door gedeputeerde Maij iets minder flitsend dan voorzien. De grote rode knop die haar op het scherm van een tablet werd voorgehouden, bleek niet meer te werken, omdat gasten bij Carelshaven na twee uur gebruik van draadloos internet automatisch worden afgesloten. De techniek staat voor niets. Gelukkig was er nog mobiel internet op de smartphone van softwareman Anthony van den Berg, zodat de website alsnog met een druk op de knop en het nodige vuurwerk in gebruik kon worden genomen.

Maij bleek ondertussen 'heel erg onder de indruk' van de hoeveelheid documentatie op de site. Ze noemde het een 'ongekende rijkdom' waar de Provincie Overijssel bijzonder blij mee is. De aanwezigen konden hierna dan ook gerust het glas heffen op de goede afloop van de opbouw-fase van de Twentse Taalbank. De digitale vitrinekast stond opgesteld, met nog één projectjaar te gaan om het ding verder te vullen met zo veel mogelijk relevante teksten, afbeeldingen, geluids- en videofragmenten.

Meer over deze presentatie is te vinden in DTC Tubantia van 21 september en in De Roskam van 27 september. De laatstgenoemde, *Platte tekst* van Gerrit Klaassen is ook te lezen op de site onder de titel *Twents toafelzulver*.

Bijkomstigheden

Het volgende heeft met de bijeenkomst in Delden niets te maken, behalve dan dat het er in de openbaarheid kwam en interessant genoeg is om te boekstaven.

Tijdens de voordracht van Johanna Mutter uit de bundel *'t Krekkeltrumke* (koektrommeltje) ontstond onder de aanwezigen een discussie over het woord *krekkel*, dat behalve als bijnaam van een Enschedeër, ten onrechte vaak met 'krakeling' wordt vertaald. Een *krekkel* was rechthoekig met dwarsribbels, kon wel 15 cm lang zijn en leek in de verste verte niet op een krakeling. Tot hun zevende kregenjarige Enschedese kinderen er eentje op de mouw gespeld, de jongens met een blauw, de meisjes met een roze lint. Deze oude traditie hield stand tot ongeveer 1940.

Bert Mutter: *Aj jöarig wasn, dan kreeg iej nen krekkel op n arm boondn en dan kon alleman zeen da'j weer n joar oaler waarn wordn. Dat was oald Eansker gebroek. Zonn krekkel was n laankvormig keukske, n luk zeutig met nen krudigen smaak van anieszoad.*

In dit verband kon ik niet voor me houden wat ik niet lang daarvoor van textielbeatfotograaf Herman Mulstege had gehoord. Zijn grootvader had hem vaak verteld, dat diens grootvader, Antoon Mulstege, al voor de grote stadsbrand een logement met bakkerij in de Enschedese Hofstraat had gehad, en dat er in de familie van oudsher *krökkel* (kreukels) werden gebakken. Hij had zelfs een keer voorgedaan hoe ze als een soort sprits op de bakplaat werden gespoten: in één lange heen- en weergaande beweging met de deegspuit. Dat de stadsen *krekkel* waren gaan zeggen, had hij niet begrepen, omdat het *krökkel* moest zijn, naar de geplooiden vorm.

Met 'krakeling' of 'krekkel' heeft het woord dus niets te maken.

En *Krekkelstad* (de carnavalsnaam van Enschede) is dus eigenlijk *Krökkelstad* of, vertaald in het Nederlands, Kreukelstad. Waarvan akte.

Pater Eijsink? Ja, dát was een man!

Haaksbergs missiewerk in Suriname in het voetspoor van Peerke Donders

Gerard Hofste op Bruinink

Op 30 november 1882 vertrekt pater Eijsink op 32-jarige leeftijd vanuit IJmuiden, uitgezwaaid door zijn broer en enige kennissen, met het zeilschip “De Albatros” in gezelschap van twee medebroeders en enkele metgezellen. Op verzoek van zijn confraters in Wittem maakt hij een verslag van deze reis [1]. Het wordt een bijzonder document van een Twentenaar in Suriname.

Gerardus Johannes Richardus Eijsink (Gerard) werd op 2 februari 1850 in Haaksbergen geboren. Zijn ouders, Gerhardus Johannes Eijsink (1808-1884) en Hermina Helena Schuurmans (1811-1859), waren eigenaar van het Haaksbergse hotel “De Moriaan”. Nadat hij de lagere school in Haaksbergen had doorlopen, bezocht hij het gymnasium in Oldenzaal en Emmerich. In september 1875 werd hij novice bij de paters redemptoristen in Den Bosch waarna hij zijn priesterstudie begon in Wittem. Op 19 oktober 1882 werd hij in Simpelveld tot priester gewijd. Kort na zijn priesterwijding kreeg hij van zijn overste de opdracht naar de missie in Suriname te gaan, om daar het geloof te verkondigen.

verslag staat vol met aantekeningen over de soms barre omstandigheden zoals storm, wind, het kraken en kreunen van het schip, het stuurloos rondrijven en soms achteruit in plaats van vooruit. Het lezen van de H. Mis is meestal onmogelijk.

Op dinsdag 29 januari klinkt over het dek: “Land!, land! land!” “De overwinning en het einde van jarenlange oorlog klinkt niet vrolijker door het land dan deze roep over ons schip” schrijft hij in zijn reisbeschrijving. Kort na 11 uur de volgende morgen bereiken zij de oever en worden zij verwelkomd door hun confraters. Zijn missiewerk in Suriname kan nu beginnen en zal ruim 28 jaar duren tot zijn dood op 21 mei

Hotel “De Moriaan” in Haaksbergen begin 20e eeuw, het geboortehuis van pater Gerard Eijsink.

Reis naar Suriname

Het is een vervelende reis over zee die bij normale omstandigheden 30 á 35 dagen duurt. Deze reis duurt echter door stormen en windstiltes 62 dagen. Na 7 dagen ligt het schip nog maar ter hoogte van Scheveningen. Het

Pater Eijsink met zijn vader en hoogstwaarschijnlijk zijn oudste zuster Aleida.

1911. Eén van de eerste taken die hem wordt opgedragen, is de zorg voor de katholieke wezen. Hij wordt ook al spoedig gekozen als lid van de commissie voor de bouw van een nieuwe kathedraal. De drie bisschoppen onder wie hij heeft gewerkt, Mgr. Schaap, Mgr. Wulfingh en Mgr. Meeuwissen, ontaan de bijzondere kwaliteiten van pater Eijsink niet. Hij wordt hun raadgever en zij vertrouwen hem bij hun afwezigheid het kerkelijk bestuur als Provicaris over Suriname toe. Een groot deel van de werken op kerkelijk en sociaal gebied, onder deze bisschoppen tot stand gekomen, is mede aan zijn onvermoeibare arbeid te danken.

Leprozenkolonie Batavia

Op zondag 15 juni 1884 vertrekt hij samen met bisschop Mgr. Schaap en enkele roeiers in een roeiboot naar de leprapatiënten in de nederzetting Batavia [2] om het H. Vormsel te gaan toedienen. Het H. Vormsel was voor de inlanders een zeer belangrijke gebeurtenis in hun leven. Het H. Vormsel is onder andere een hernieuwing van de doopbelofte, die indertijd door de ouders is gedaan. Het is gebruikelijk dat de bisschop het H. Vormsel toedient. Uit de verhalen van zijn confraters, die de tocht eerder ondernamen, was het hem duidelijk geworden dat de reis niet gemakkelijk zou verlopen. Tijdens hun vaartocht werden zij af en toe voorbij gevaren door een bosbewoner of indiaan. Op de cacaoplantage Caledonië stapten zij aan wal. Na een H. Mis en een Catechismusles trokken zij weer verder.

In de loop van de volgende morgen kwamen zij in de leprozenkolonie Batavia aan. Hier werkte toen nog zijn ordegenoot Peerke Donders, die inmiddels zalig is verklaard. Klokkengeluid kondigde hun komst aan. Allen die nog handen en voeten hadden, waren in de weer om de bisschop te verwelkomen. Pater Eijsink schrijft in zijn verslag van dit bezoek "diep weemoedig, te zien, hoe zij een palmtak tusschen het overschot hunner beide handen trachten vast te houden. Spreek niet van menselijke ellende, voordat ge een leprozen-etablisement hebt gezien." Lepra is een infectieziekte aan de zenuwen. Uiteindelijk kunnen de zenuwbeschadigingen leiden tot gevoelloze handen,

voeten en oogleden wat weer leidt tot misvormingen en blindheid. Het is een ziekte die vooral voorkomt onder arme, eventueel ondervoede mensen die onder slechte hygiënische omstandigheden wonen en werken. Donderdag zou het H. Vormsel worden toegediend. Ter voorbereiding werd op dinsdag en woensdag onderricht gegeven. "Na het vormsel kwamen allen voor het laatst om ons vaarwel te zeggen en een herinnering aan het H. Vormsel te ontvangen" aldus pater Eijsink. De door Mgr. Wulfingh gestichte leprozerie "St. Gerardus Majella-Stichting" in Paramaribo heeft door de grote inzet van Pater Eijsink een flinke uitbreiding ondergaan. Op 28 oktober 1955 bezocht onze toenmalige koningin Juliana deze leprozerie.

Hecht en Sterk

De bouw van de "Sint-Petrus-en-Pausluskathedraal" had zijn bijzondere aandacht. Dit kerkgebouw werd tussen 1883 en 1885 van cederhout gebouwd en werd op 10 juli 1885 ingezegend. Het is met zijn 40 m hoge torens, waarschijnlijk de hoogste houten kerk ter wereld. Aan de bouw van deze kathedraal is hoogstwaarschijnlijk ook financieel bijgedragen door de zeker niet onbemiddelde familie Eijsink uit Haaksbergen. In 1885 zegt de bisschop: "Het geld voor de bouw is verkregen door zuinig te leven, uit de ouderlijke nalatenschap van sommige paters en verder vooral van bloedverwanten, vrienden en weldoeners in Nederland." In 1906 zegende Pater Eijsink op de plantage "Hecht en Sterk" een kerkje in. "Hecht en Sterk" was een grote koffieplantage aan de Commewijnerivier, waar veel slaven werkzaam waren. Dat hij een gezien persoon was, bleek bij zijn priesterjubileum in 1907. Een hoogtepunt bij dit jubileum was zijn benoeming tot officier in de Orde van Oranje Nassau; het lintje werd hem opgespeld door gouverneur Idenburg. Zijn redenaarstalent had grote bekendheid. De in Paramaribo verschijnende "Surinamer" schrijft hierover: "Redenaar! Ja, dat was Pater Eijsink in den vollen zin des woords." In zijn dagelijks werk maakt hij geen onderscheid tussen katholiek en niet-katholiek.

De “St. Petrus-en-Pauluskathedraal” in Paramaribo.

In 1908 werd hij geconfronteerd met de eerste verschijnselen van maagkanker, waaraan hij uiteindelijk zou overlijden. Zijn arts adviseerde hem een reis naar Nederland te maken; wellicht om in Nederland medische hulp te vragen. Op 9 april 1910 zag hij na bijna 28 jaar zijn vaderland terug. Na zes maanden, deels te midden zijner familie, deels bij zijn confraters in de verschillende kloosters doorgebracht, vertrok hij 14 oktober weer naar zijn geliefde Suriname. Ook van deze reis [1] maakte hij een reisverslag. Deze reis per stoomboot verliep rustiger dan zijn eerste oversteek en duurde bovendien maar 17

dagen. Zijn steeds heviger wordende pijn weerhield hem er niet van zich met grote energie aan zijn werk te wijden. Begin april 1911 was zijn ziekte zo verergerd dat werken onmogelijk werd. Op Aswoensdag 12 april ontving hij in tegenwoordigheid van alle paters en fraters de sacramenten der stervenden. Hij verzocht zijn dokter zo uitdrukkelijk mogelijk hem geen morfine of andere bedwelmende middelen te geven; hij wenste het lijden dat God van hem verlangde ten volle te dragen. Op zondag 21 mei overleed de Hoogerwaarde Pater Eijsink in het bijzijn van al zijn medebroeders.

De volgende morgen kwamen vele gelovigen naar de kathedraal om afscheid van de overledene te nemen. In zijn eenvoudig kloosterkleed lag hij daar opgebaard. `s Maandags tegen 4 uur - de kathedraal was geheel bezet door gelovigen - begonnen de begrafenisplechtigheden. De vloer van het grote priesterkoor rondom de baar was met prachtige bloemstukken bedekt als laatste eer en uiting van liefde voor de overledene. Het aantal niet-katholieken in de begrafenisstoet was zeer groot. Ook de notabelen van de stad wilden deze missionaris hun laatste eer bewijzen. Belangrijke militairen, politici en ambtenaren, dominee, rabbijn en vele vooraanstaande particulieren volgden de lijkkoets naar het kerkhof, waar reeds een grote menigte aanwezig was. Het aantal bloemstukken was zo groot dat er op de lijkwagen geen plaats meer was.

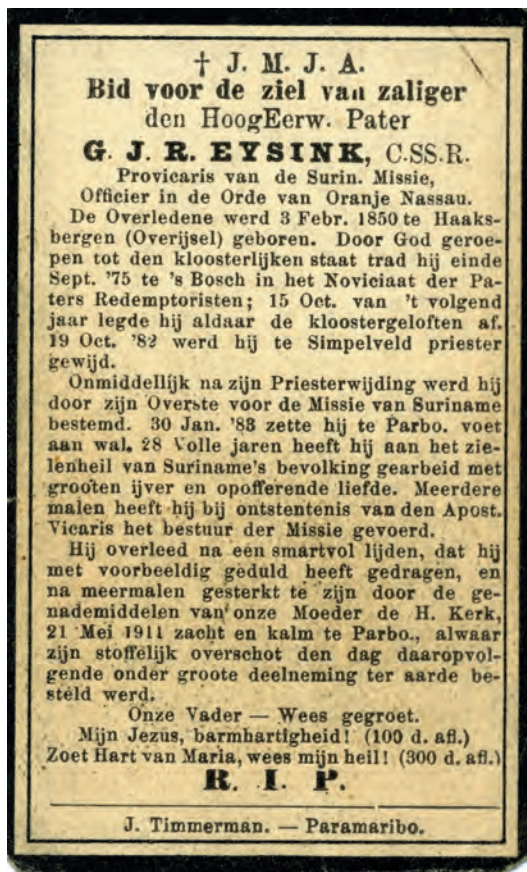
Een aantal personen liep voorop met de kransen. Paramaribo nam op waardige wijze afscheid van een zeer gewaardeerde priester. Frater M. Engelbert schreef in het in Suriname versijnd tijdschrift "OPBOUW" in 1956: Veel oudere Surinamers herinneren zich pater Eijsink. Wanneer zij er over aangesproken worden, lichten hun ogen op en met een zekere fierheid zeggen ze: "Pater Eijsink? Ja, dát was een man!"

Noten

- 1 De volledige reisbeschrijvingen liggen in de bibliotheek van het Historisch Centrum in Haaksbergen ter inzage.
- 2 Batavia is een dorp aan de rivier de Copenname. In deze plaats werkte de bekende Nederlandse priester Peerke Donders die daar stierf op 14 januari 1887.

Bronnen:

Archief: Historische Kring Haaksbergen.
 Archief: Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven St. Agatha.
 Archief: Pater J. Vernooij.
 Familiekroniek: "Het Geslacht Eijsink", Theo Eijsink.
 Archief: Mevr. R. van Kessel-Eijsink, Geldrop.
 Foto's: archief auteur.

Het bidprentje dat na het overlijden van Eijsink in Paramaribo werd uitgegeven.

Rectificatie: Twentse papierindustrie

In 't Inschrien 2013/2 publiceerde Willie Bosch een artikel over de fa. B. Cramer en de Twentse papierindustrie. De Manderse papiermolens aan de beek op dit kaartje zijn helaas onjuist gesitueerd. De Mosbeek (met de molens Meijer (nu Bels), Frans en de Engel) ligt net boven de Heinemansbeek, maar is niet op de kaart aangeduid. Met dank aan kritische lezer Gerard ter Heijne.

Klankbordgroep Twente ontmoet haar ‘binnenring’ in het veld

John van Zuidam

Oudheidkamer Twente's Klankbordgroep Twente voor Bewonings- en Landschapsgeschiedenis heeft op vrijdag 25 oktober j.l. haar vijfde 'landdag' gehouden met 's morgens een bijeenkomst in het OKThuis en 's middags een excursie, waarbij voor het eerst belangstellenden van de 'binnenring' aanwezig waren.

OKThuis

Huub Scholte Lubberink moest dit keer verstek laten gaan. Archeoloog Roy van Beek heeft zich vanwege tijdgebrek teruggetrokken. Zijn plaats wordt ingenomen door de promovenda van Theo Spek, Diana Spiekhout, ook archeoloog, die de komende jaren onderzoek gaat verrichten naar de kastelen in het vroegere Oversticht. Haar eerste bijdrage heeft ze reeds geleverd tijdens ons middagbezoek aan de Hunenburg. De tweede jonge promovendus in ons gezelschap, de landschapsecoloog Harm Smeenge, liet ons in een boeiende voordracht zien wat hij tot nu toe aan landschapsgegevens over de ecologische ontwikkeling van Noord-Oost Twente had opgespoord.

Hunenburg

Bij de middagexcursie maakten we kennis met acht leden van de binnenring, zodat ons gezelschap uit maar liefst twintig personen bestond. De binnenringleden hadden geen enkele moeite zich met de leden van de klankbordgroep te mengen en onderling ontstonden er interessante discussies en werden er denkbeelden en gegevens uitgewisseld en afspraken gemaakt. Dat alleen al maakt het de moeite waard om voort te gaan op de weg die we zijn ingeslagen. Het kan misschien wel meer dan 40 jaar geleden zijn dat ik voor het laatst op de Hunenburg was. Ik herinner mij van toen toch echt een borg met redelijk hoge aarden wallen en een groot kaal binnenterrein. Ik schrok toen ik datzelfde terrein die vrijdagmiddag binnentrok. Door de om zich heen grijpende begroeiing zag ik een aangevreten omwalling in slechte staat en een dichtgegroeid grachtensysteem. Als je niet beter wist, dan dacht je te maken te hebben met een bosje, waar op afstand niets te zien meer was van de contouren van de ringwalburcht. Gelukkig heb ik van Harry

Koster van Landschap Overijssel, beheerder van het terrein, dat in 1910 door de Oudheidkamer werd aangekocht, mogen vernemen dat men de borg weer beter zichtbaar wil maken. Dat geeft onze promovendi tevens de gelegenheid opnieuw onderzoek te doen naar de ouderdom en het ontstaan van de burcht. Daarover ontstond een stevige discussie, omdat tot nu toe het onderzoek van Ad Verlinde, oud-provinciaal archeoloog uit de zeventiger jaren nog steeds overeind staat, namelijk dat het een landsheerlijk, dus bisschoppelijk, grenskasteel zou betreffen uit de 12de eeuw.

Singraven

De rest van de middag werd besteed aan een rondleiding over landgoed Singraven onder deskundige leiding van Alf van Heek, oud-voorzitter van de Stichting Edwina van Heek, eigenaar van het buitengoed. Alf nam ons mee naar een aantal excursiepunten, om ons de Dinkel en de Omdinkel en het recent gerestaureerde schuifhuisje te laten zien, naar het nog aanwezige kleinschalige parklandschap en naar het weidelandschap met omwallingen. Ook de Oude Allee, kronkelend langs een dode Dinkelarm gelegen, werd bezocht als onbekende tegenhanger van de strakke oprijlaan die de bezoeker toegang tot het statige 'edelmanshuis' verschaft. En tenslotte naar de tuin in Engelse landschapstijl en de moestuin, die de afgelopen jaren een grondige renovatie hebben ondergaan.

Onderlinge verdeeldheid en het dialect zijn typisch Twents

De Vrije Republiek Twente

Gerrit Dannenberg, hoofdredacteur Niejn Bodbrief, Kreenk vuur de Twentse Spraak

Vraag aan een buitenstaander naar de twee opvallendste kenmerken van Twente. Dan krijg je te horen: de onderlinge verdeeldheid en het Twents. In die volgorde! En dat terwijl inwoners van Twente zich nooit Overijsselaar voelen maar altijd Twentenaar.

Wie hieruit gemeenschapszin denkt af te leiden, zit er faliekant naast. Ook het feit dat ruim zeventig procent van alle Twenten zich dagelijks bedient van het Twents is geen bewijs van eensgezindheid. Met een variant op George Bernard Shaw kun je gerust zeggen dat Twentenaren worden gescheiden door een gemeenschappelijke taal. Symptomatisch is de strijd om de enige, echte schrijfwijze van het Twents die in feite nooit tot een bevredigend einde is gekomen.

Dat bijna iedere Twentse gemeente, kern of organisatie zijn eigen gang gaat, is natuurlijk niet erg. Wel erg is dat je richting anderen nooit een vuist kunt maken en we in Twente juist daarom zo vaak in de hoek zitten waar de klappen vallen. De uitblijvende statusverhoging voor het Nedersaksisch is daarvan het zoveelste bewijs. Zeker in tijden van bezuinigingen kan een overheid immers het beste snijden in de hoek waar de mensen traditioneel tot op het bot verdeeld zijn over gemeentegrenzen, netwerksteden, bestuurslagen en Twentse taalregels.

In Twente gebeuren heel veel waardevolle dingen, maar de ellende is dat we het van elkaar nauwelijks weten. Onlangs raakte ik toevallig verzeild op de site van de Oudheidkamer Twente. Ik viel achterover van zo veel zaken waarvan ik het bestaan niet eens wist. Uiteraard ben ik als taalliefhebber zeer geïnteresseerd in de Twentse Taalbank. Maar ik maakte voor de eerste keer ook kennis met de Twentse filmbank, geschiedenisdiscussies en de cultuurhistorische Sociëteit in het OK*Thuis*. Enkele jaren geleden sprak Kees van der Meiden, de hyperdynamische directeur van TwentseWelle, bij de opening van de Twentse Taalkamer, dat zijn museum een huis zou worden waar alle Twenten zich zouden

thuisvoelen. Ik heb het gevoel dat deze functie intussen beter past bij de Oudheidkamer Twente.

Toch jammer dat we zo weinig van elkaar vernemen, want dan blijft ook de waardering voor elkaar op een laag pitje. Nu wil ik hier niet direct de Vrije Republiek Twente prediken met aan het hoofd een rechtstreeks gekozen Twents parlement. Wel wil ik (opnieuw) een lans breken voor een praktisch werkende Twentse koepel voor alle organisaties die ook maar iets uit te staan hebben met Twente en het Twents. Niet om op te gaan in één grote Twentse eenheidsworst, maar juist om de eigen identiteit vast te houden en door te gaan met de zegenrijke werkzaamheden waar we goed in zijn. Én daarnaast elkaar te informeren wát we doen. Die koepel mag van mij de OKT zijn of een andere instantie, als die koepel er maar komt. Laten alle Twentse organisaties eens over hun eigen schaduw heen stappen en een verkennend gesprek met elkaar aangaan.

Column: Wat doen we hier eigenlijk?

Robert Kemper Alferink

Op 5 oktober was het zo ver! Dé jaarlijkse Dag voor de Regionale Geschiedenis en Streekcultuur. We waren te gast in de voormalige gieterij van Stork in Hengelo, enkele jaren geleden omgebouwd tot ROC. Het was een fantastische dag. Een informatiemarkt, lezingen, workshops, demonstraties, een modeshow én live-muziek. Kortom: een dag die u niet had moeten missen! Wat zegt u? U heeft de dag wél gemist? Dan heeft u uiteindelijk niks gemist. De dag ging niet door...

Al in april was de uitnodiging in de bus gevallen. Tientallen historische verenigingen en daaraan gelieerde instanties werden uitgenodigd om acte de presence te geven. Iedereen uit de provincie werd uitgedaagd om nader invulling te geven aan het thema van dit jaar. En wat was het thema? Naoorlogse geschiedenis. Verzamelen van nieuw erfgoed en levende tradities. Volgens de uitnodiging 'erfgoed, dat ook een (relatief) jong publiek aanspreekt en daarmee potentiële vrijwilligers voor uw organisatie.'

Veel was er aan gelegen om het evenement te organiseren. Het Historisch Centrum Overijssel, de IJsselacademie, de VORG én de Oudheidkamer Twente waren zelfs gaan samenwerken met het Historisch Museum in Hengelo en het Twents Techniekmuseum HEIM. De halve gieterij leek al gevuld... Alhoewel? Begin september stuurde de organisatie een vlammeende mail rond, met daarin hernieuwd een oproep aan alle plaatselijke historische verenigingen om als standhouder op te treden. Kort daarna verscheen op verschillende websites het bericht dat het evenement om organisatorische redenen tot nader order was uitgesteld. Waar gaat dit mis?

Achter de dag zitten volgens mij twee doelen. Eerste doel lijkt me het presenteren van de Overijsselse geschiedenis aan een groot publiek. Welk publiek eigenlijk? Leden van die historische verenigingen? Algemene belangstellenden? De vorige Dag voor de Regionale Geschiedenis, in 2011 in de Bovenkerk in Kampen, werd redelijk bezocht,

maar naar mijn idee vooral door

Kampenaren. Twee jaar daarvoor, in Deventer, was het bezoek minimaal.

Het tweede doel van de dag is ogenschijnlijk het verbinden van de historische verenigingen die zich daar presenteren. Immers: het aantal momenten waarop historische verenigingen in breder verband bij elkaar komen is beperkt. Ook dit doel werd, in ieder geval toentertijd in Kampen, nauwelijks bereikt. Elke standhouder bleef netjes bij z'n stand staan, en sprak nauwelijks met andere deelnemers.

In 2010 is een ander concept geprobeerd: deskundigheidsbevordering. Besturen en redacties van vele historische verenigingen kwamen in informele sfeer bijeen. Men sprak elkaar, wisselde ideeën uit tijdens de koffie, de lunch én de borrel, en werd met verschillende lezingen geïnformeerd over wat bij andere verenigingen gebeurde. De dialoog stond desondanks voorop.

Deze dag in Breckelenkamp was een groot succes. Besturen én redacties zijn dus geïnteresseerd om elkaar nader te leren kennen en meer van elkaar te leren. Waarom dan nog twee jaar geprobeerd is om een grootschalig publieksevenement te organiseren is mij een raadsel. Ik pleit in ieder geval voor de dialoog. Organiseer een aantal workshops, laat enkele enthousiaste succesvolle historische verenigingen hún verhaal vertellen. Laat mensen elkaar leren kennen en geïnspireerd raken!

Het mooiste resultaat zou zijn dat er op termijn een gezamenlijke agenda komt, van de historische verenigingen in Twente. Stel gezamenlijk de lacunes vast in de Twentse geschiedschrijving, kom tot een gezamenlijke onderzoeksagenda én een gezamenlijke aanpak. Zo kan de Twentse geschiedschrijving een stuk verder komen, verder in ieder geval dan met de versnipperde aanpak van vandaag de dag...

Informatie en landschappen: 'Zoekt en gij zult vinden'?

De Twentse gebieden Notter en De Piksen onder de loep genomen

Sophie Visser

j.s.visser@planet.nl

Landschappen en gebieden kunt u goed, slecht of helemaal niet kennen. En u kunt ze persoonlijk kennen of alleen door wat u erover las of hoorde. Maar als u bijvoorbeeld op zoek gaat naar informatie om de cultuurhistorie goed te leren kennen, weet u dan waar u moet zijn? Daarbij maakt het uit of het alleen uit interesse is, of (ook) vanwege zorgen over ruimtelijke plannen. Dit artikel gaat kort in op wat aandachtspunten bij uw zoektocht naar informatie, aan de hand van twee gebieden in het westen van Twente, Notter en De Piksen (en omgeving).

Waarom kennis van een cultuurhistorisch landschap en wat is er?

Een cultuurhistorisch landschap is een landschap waar sporen uit het verleden aanwezig zijn, wat vrijwel overal het geval is. Informatie erover wordt gezocht uit interesse maar ook om de aandacht op een gebied te richten zodat er voldoende behouden blijft. Overheidsinformatie is één vorm daarvan, gewoonlijk in verband met ruimtelijke ordening. Bovendien moeten gemeenten sinds 1-1-2012 informatie over het cultuurhistorische landschap opnemen in bestemmingsplannen. Daarnaast produceren lokale kenners en historische verenigingen vaak veel informatie. Wetenschappelijk onderzoek leidt tot een derde vorm (en bron) van informatie. Al die vormen van informatie verschillen onderling in wat ze willen bieden. Overheden denken vaak vooral aan wat men waardevol vindt in een landschap, terwijl lokale kenners en verenigingen meer uitgaan van wat was en er (nog) is. Bij wetenschappers gaat het vaak om inzicht in bepaalde aspecten en/of perioden met betrekking tot een wat groter gebied. Informatie over kleine gebieden blijft dan vaak beperkt tot enkele dingen en aspecten. Een volledig beeld krijgen van het cultuurhistorisch landschap in een klein gebied kan dus nog wel eens lastig zijn.

Op dat onderwerp wordt ingegaan aan de hand van Notter en De Piksen (figuur 1). Notter is een oude buurtschap langs de rivier de Regge in de gemeente Wierden. In Notter ligt tevens landgoed De Grimberg, één van de oudste havezaten van Twente. De Piksen heet meer voluit Piksen-Scharlebelt, al dekt ook die naam

dan niet helemaal de lading. Dit gebied ligt op de grens van de gemeenten Wierden en Hellendoorn, tevens eeuwenlang de grens tussen Salland en Twente.

Beide gebieden zijn een case in mijn promotieonderzoek naar informatie en communicatie over het cultuurhistorisch landschap.

Figuur 1. De ligging van de beide casegebieden.

Bron: Atlas van Overijssel, ondergrondkaart uit 1950.

Wat kunt en wilt u weten?

Het landschap met zijn nagelaten sporen is een belangrijke bron voor het leren kennen van een cultuurhistorisch landschap, maar dat vereist wel voorkennis. Professionals - en ook wetenschappers - doen dit vaak vanuit *typologische* kennis, bijvoorbeeld: 'dit dekzandlandschap betekent dat men graan verbouwd op de es- en kampoontginningen op de hogere delen waarlangs ook de boerderijen stonden, terwijl de woeste gronden dienden voor het weiden van vee en voor

Kader 1: Notter in enkele hoofdlijnen

Notter omvat zowel een beekdallandschap (langs de Regge) als een dekzandlandschap. De kaart uit 1848 in figuur 2 toont het bijbehorende grondgebruik: de lichte delen zijn de bouwlanden (de essen en kampen), waarlangs de boerderijen stonden. Een es was gemeenschappelijke landbouwgrond (zoals 'Den Notter Esch'), de kampen waren voor individuele boeren. Langs de Regge waren de hooilanden, en verder zijn er bos, percelen hakhout (de donkerste plekken), al dan niet voorzien van een 'veldnaam'. De Grimberg had toen nog een kasteel en daarnaast veel bos. Het bos bleef, maar het kasteel is weg.

Notter kende verder twee doorgaande wegen. De ene, evenwijdig aan de Regge, was de hoofdroute tussen Rijssen en Hellendoorn. De andere liep tussen Twente en Deventer en ging bij het Rijssense veer de Regge over (figuur 3). Deze weg is kort vóór 1848 deels vervangen door een nieuwe weg met brug; de oude weg is nog als pad aanwezig.

De Regge was een belangrijke transportroute, maar dient nu voor recreatie, waterberging en natuur. Het oude veer is in 2012 nieuw leven ingeblazen.

Figuur 2. Notter in 1848, met het Rijssense veer omcirkeld. Bron: www.watwaswaar.nl.

Figuur 3. Het Rijssense veer in 1826. Collectie: Stedelijk Museum Zwolle.

bemeste plaggen'. Of: 'In een beekdallandschap werden de lage en drassige landen langs de beek vooral voor hooiland gebruikt en woonde men op de hogere delen verder van de beek af.' Die professional herkent die plekken meestal ook in het landschap, maar anderen hebben daarvoor vaak concrete informatie nodig. Bovendien heeft elk gebied ook zijn 'eigenaardigheden', en die blijven dan buiten beeld, vooral als de professionals de situatie niet goed kennen.

Welke informatie biedt wat?

Een eerste punt zijn de informatievormen en -media. Kaarten zijn bijvoorbeeld prima om de ligging aan te geven van 'wat en waar'. Voor het verhaal van de landschapsgeschiedenis ligt dat echter anders. Inmiddels kan bij kaarten via

internet veel meer informatie worden verkregen, maar dat blijft vaak bij korte losse teksten (naast prenten, foto's, visualisaties e.d.). Een breder verhaal hoort er eventueel ook nog bij, maar daarin schort het nog wel eens aan informatie over concrete objecten en plekken.

Verder is er soms veel selectiviteit 'ingebouwd' in informatie, vaak een gevolg van selectieve aandacht en/of kennis. Dat kan aan persoonlijke interesses en het vakgebied van iemand liggen, of aan een beperking tot wat men waardevol of relevant vindt in een cultuurhistorisch land-

schap. Omdat mensen (en bureaus en instanties) vaak informatie van elkaar overnemen, kan daardoor de ene plek steeds bekender worden, terwijl de andere in de vergetelheid raakt. Dat heeft nog wel eens gevolgen bij ruimtelijke plannen, omdat zo'n object of plek dan ook niet (meer) wordt onderkend.

Selecties op 'waarden' vinden vaak plaats door professionals in opdracht van een overheid, al hoort inmiddels daar vaak inbreng van lokale kenners en bewoners bij. Een mogelijkheid dus om het gebied te leren kennen, maar ook een goede aanleiding om (vooraf) voor eigen kennis te zorgen.

Informatie over Notter en De Piksen

De centrale vraag is hoe concreet en volledig plekken en objecten in informatie voorkomen, bij voorkeur voorzien van 'het verhaal erbij'. Dat verhaal maakt landschap en cultuurhistorie meer inzichtelijk maar ook aansprekend. Zo'n verhaal is bovendien altijd breder dan alleen de vastgestelde waarden. In de kaders 1 en 2 lag de nadruk op het agrarische landschap en de oude doorgaande wegen (en daarnaast De Grimberg), en daarom ook hier.

Wetenschappelijke informatie

Wat wetenschappelijke informatie betreft, hebben beide gebieden gemeen dat er vanuit de wetenschap weinig of geen speciale aandacht voor is, met uitzondering van de Reggestreek en de aardkundige waarden van Piksen-Scharlebelt. Van de Regge is dat niet bijzonder, want daar is in het algemeen veel aandacht voor. Aandacht voor Piksen-Scharlebelt is daarentegen een uitzondering.

Lokale informatie

Veel lokale informatie - van lokale kenners en historische verenigingen - in deze gebieden gaat naast de Regge(streek) vooral over de boerderijen (en boeren en grondbezit en -gebruik), en wegen en/of spoorwegen. Bij met name Notter komen daarnaast ook bedrijvigheid en landgoed De Grimberg aan bod. Objecten en plekken zijn daar gewoonlijk concreet in aanwezig, soms als hoofdonderwerp, soms als onderdeel van de landschapsgeschiedenis of van biografieën. Voor beide gebieden is een aantal bronnen

aanwezig, die ook zijn gebruikt bij de kaders 1 [1] en 2 [2].

Wel maakt het voor informatie uit dat De Piksen en omgeving laat is ontgonnen en minder een gemeenschap is. Bij Notter ligt dit in beide gevallen anders, zoals blijkt uit bestaande organisaties en publicaties. Bovendien zijn de Regge en de Grimberg recreatief -toeristisch belangrijk, wat vaak een extra aanleiding voor informatie is. Bij De Piksen geldt dat alleen voor natuurgebied het Wierdense veld.

Overheidsinformatie: Rijk en Provincie

Overheidsinformatie kan sterk uiteenlopen. Informatie vanuit het Rijk of de Provincie is gewoonlijk gebiedsdekkend aanwezig, meestal opgehangen aan (digitale) kaarten en atlassen. Wel kijken ze vaak met een nationale of provinciale bril naar landschap en cultuurhistorie, met het regionale niveau als laagste niveau. Kleine gebieden komen dan veelal niet goed uit de verf, en evenzo 'gewone' gebieden - zoals ook Notter en De Piksen - zonder veel bijzondere waarden.

De provincie Overijssel heeft diverse digitale atlassen, waarvan voor cultuurhistorie de Atlas van Overijssel en de Cultuurhistorische atlas relevant zijn [3]. Bij Notter komen daarin naast archeologie en monumenten verder vooral de Regge en landgoed de Grimberg voor, bij De Piksen e.o. niets. Essen en kampen zijn alleen als *type* gebieden aanwezig, bij de provincie het essenlandschap respectievelijk het oude hoevenlandschap geheten. Informatie over overige objecten en plekken komen eventueel nog voor in de beschrijvingen bij archeologische vindplaatsen en monumenten en in wandel- en fietsroutes. Momenteel (oktober 2013) is een nieuwe, veel uitgebreidere zgn.

'Cultuurhistorische kenniskaart' - gemaakt op regionaal niveau - gereed, maar nog niet publiek beschikbaar. Voor landgoederen was in 2011 al meer informatie in de Atlas van Overijssel opgenomen (zie figuur 7 voor De Grimberg). De kaart geeft het huidige grondbezit en grondgebruik weer, de overige informatie betreft een klein aantal gegevens zonder verhaal erbij.

Gemeenten Wierden en Hellendoorn

De gemeenten Wierden en Hellendoorn kennen

Kader 2: Piksen-Scharlebelt in enkele hoofdlijnen

Piksen-Scharlebelt bestaat uit twee lage stuwwallen (met om beide een zgn. dekzandgordel), die oorspronkelijk middenin een groot veengebied lagen (figuur 4). Over deze dekzandgordels liep ook de (Oude) Twentseweg, de doorgaande route tussen Twente en Zwolle. Dat veranderde met de nieuwe weg langs Wierden en Nijverdal in 1831. Rond de Scharlebelt zijn diverse archeologische vindplaatsen uit de prehistorie. Pas rond 1750 begon de bewoning opnieuw, nu op De Piksen.

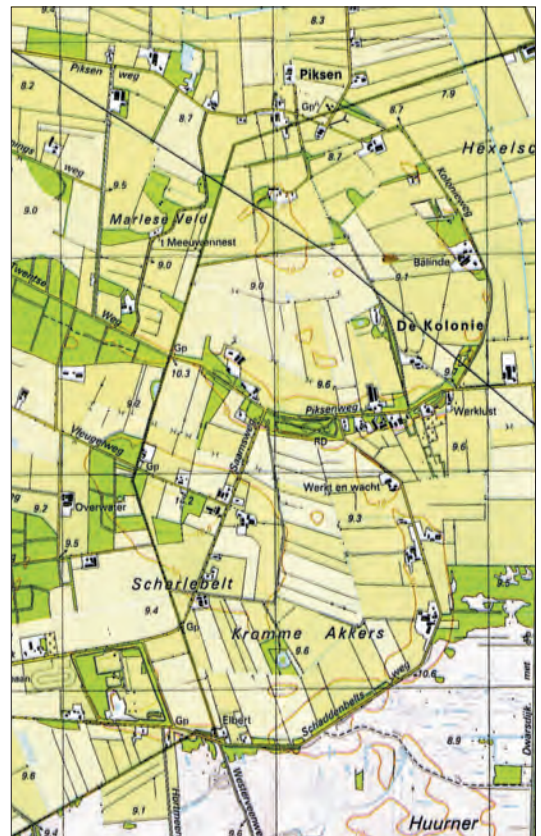
Het gebied hoorde tot de ´woeste gronden´ van vier marken (twee onder Wierden en twee onder Hellendoorn). De verdeling

hiervan onder de zgn ´gerechtigden´ vond plaats rond 1850 bij de markeverdelingen. De verdeling was tot ca. 1917 alleen zichtbaar in het noorden en oosten (figuur 4). In het westen groef men rond 1917 eerst turf af. Bij de latere ontginning kwam daar een landgoed (zonder landhuis) met zes boerderijen - waarvan één ook jachtopzienershuis - en vrij veel bos. Het zuiden kende ook turfwinning maar dit werd uiteindelijk natuurgebied het Wierdense Veld (figuur 5).

De dekzandruggen zijn een opvallend verschijnsel in het landschap, met hun ronde vormen, zandige ondergrond, reliëf en boompartijen, en tevens aardkundig waardevol.

Figuur 4. De Piksen en omgeving in 1848. Bron: www.watwaswaar.nl.

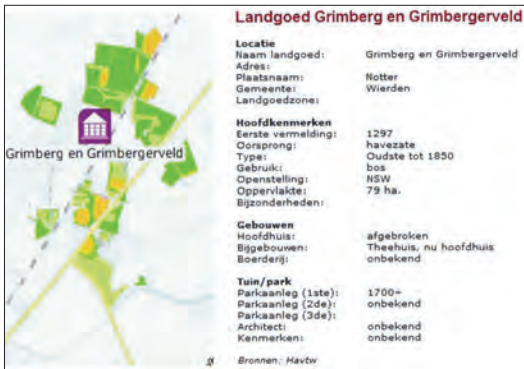

Figuur 5. De Piksen en omgeving in 2000. Bron: Kadaster.

Figuur 6. Notter in de lagen van het 'Agrarisch cultuurlandschap' en "Lust and Leisure".
Omgevingsvisie, Atlas van Overijssel.

Figuur 7. Grondbezit en -gebruik van De Grimberg in 2011. Bron: Atlas van Overijssel.

geen publiek toegankelijke digitale cultuur-historische landschapskaarten, al zijn deze wel op verzoek in te zien. Wel is dergelijke informatie eventueel in ruimtelijke plannen aanwezig. De gebiedsgrootte maakt veel uit: bij kleine gebieden komt (veel) meer aan bod aan landschapsgeschiedenis en concrete plekken en objecten.

In Wierden blijkt de landschappelijke informatie veelal beperkt te blijven tot algemene en typologische informatie [4]. Essen, kampen en plekken worden bijvoorbeeld hooguit als

voorbeeld genoemd. De PlanMER voor het bestemmingsplan Buitengebied 2009 noemt een groot aantal *typen* landschapselementen maar een uitwerking naar concrete elementen lijkt te ontbreken. Enige historische landschapsinformatie is verder aanwezig in de Welstandsnota uit 2004 en het Bestemmingsplan Regge-Grimbergen uit 2009. Ook krijgen karakteristieke boerderijen en erven aandacht en ondersteunt men initiatieven van dorpen en buurtschappen bij landschapselementen, 'ommetjes' en verhalen [5].

In Hellendoorn [6] is het Landschapsbeleidsplan (LBP) uit 2001 nog steeds belangrijk. Bovendien is daarvoor een inventarisatie van landschapselementen gedaan. Naast de vele 'groene elementen' betreft dat verder ook (boerderij)erven, poelen, oude rivierarmen en de dodenwegen. Hierin speelden verder landschapstypen de hoofdrol. In bijvoorbeeld het Bestemmingsplan Buitengebied 2009 stonden daarentegen deelgebieden centraal. Verder komen daarin ook waardevolle cultuur-historische landschapselementen voor, zoals essen en kampen en de Oude Twentseweg, elk voorzien van een korte toelichting.

Conclusie: 'Zoekt en gij zult vinden'?

Bij beide gemeenten en bij de provincie is te zien dat de tijd niet stilstaat, niet in het denken en niet qua informatie. Een bespreking zoals hier is dus per definitie een tijdsopname. Desondanks kan 'oude' informatie nog lang van toepassing zijn. Informatie vinden op het regionale niveau is gewoonlijk geen probleem, al is deze vaak vrij algemeen en ook nogal eens selectief.

Het lokale niveau, en meer speciaal kleine gebieden, zijn de zwakke plek. Toch heb je bij ruimtelijke ontwikkelingen daar uiteindelijk mee te maken. Misschien gaat u in uw eentje op zoek naar informatie, wat niet altijd even gemakkelijk is. Historische verenigingen zijn dan in elk geval een goede ingang. Echter, juist ruimtelijke plannen bieden - als gemeente en professionals erachter staan - ook de kans om gezamenlijk de kennis te vergroten, zodat uzelf, de gemeente en anderen een stap vooruit doen in kennis. Dus wat let u?

Noten

1. O.a. J. Lohuis, Van Sudenae tot Zuna (2007); G.J. Eshuis, Boerderijen langs de Regge (2003).
2. G.J. van Lenthe, Geschiedenis van de buurtschap Piksen (2006); G.J. Eshuis, Ontdekkingsreizen langs de Regge (2010); B. Kamphuis-van Buren, De boerderijen op de Ontginning Landgoed Overwater, in: Reggesproake (2011).
3. O.a. <http://gisopenbaar.overijssel.nl/website/atlasoverijssel/atlasoverijssel.html>;
4. Verder geraadpleegd voor Wierden: Landschapsontwikkelingsplan 2008; Bestemmingsplan Buitengebied 2009; Beeldkwaliteitsplan LOG's 2008; Streekeigen huis en erf 2010
5. O.a. geraadpleegd: dorpsplannen Hoge Hexel en Notter-Zuna, Projectenboek Landelijk gebied
6. Verder o.a. geraadpleegd voor Hellendoorn: Welstandsnota 2012

VAN MEGGELEN & KERSSENBERG

ASSURANTIËN

VERZEKERINGEN HYPOTHEKEN PENSIOENEN

Boddenkampsingel 86 - 88
Postbus 334, 7500 AH Enschede
Telefoon: 053 - 435 01 04
E-mail: info@vmk-assurantien.nl

ELEKTROBURO
H. VOS B.V.

Elektra en Data werken
Brandmeldinstallaties
Noodverlichting

24 uur Servicedienst

Tel. 053 - 435 30 96

VOS
INSTALLATEURS B.V.

Elektra, Airco,
Verwarming, Sanitair,
Loodgieterswerk en
Luchtbehandeling

Tel. 053 - 435 20 63

DE
LIJSTENMAKERIJ
GOVAARTS & HOMAN

Hengelosestraat 164
7521 AK Enschede
tel 053-4353678

www.govaarts.nl

Bijzondere lijsten en inlijstingen, ophangsystemen en kunstschildersmateriaal

Dams

Accounting & Advies

Boddenkampsingel 89
7514 AP ENSCHEDE

www.damsaccounting.nl

Tel: 053 - 434 62 19
Mail: info@damsaccounting.nl

www.kienhuishoving.nl

Enschede Pantheon 25 Postbus 109 7500 AC Enschede Tel. (053) 480 42 00

Oldenzaal Wilhelminastraat 14 Postbus 303 7570 AH Oldenzaal Tel. (0541) 57 31 00

LaRoche

Steaks & Seafood

Hengelosestraat 200 te Enschede
Tel. 053 - 43 53 855

www.restaurantlaroche.nl

Een nieuwe
pas kunnen
aanvragen

waar en
wanneer het
u uitkomt.

Via internet en telefoon regelt u meer dan u denkt.

Welke vraag u ook heeft; via internet of telefoon regelt u gemakkelijk zelf de meeste bankzaken. Of dat nu gaat over het doorgeven van een verhuizing of bijvoorbeeld het terugboeken van een automatische incasso.

Ga naar rabobank.nl/klantenservice of bel met (053) 488 58 85.

Samen sterker. Dat is het idee van coöperatief bankieren.

Rabobank